

Rozwój turystyki w obiektach historyczno-militarnych na przykładzie Twierdzy w Srebrnej Górze

Development of tourism in historical-military objects – example of the Silver Mountain Fort

Jolanta Kowal

Zakład Geomorfologii, Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie
e-mail: kolka@poczta.onet.pl

Zarys treści: Twierdza w Srebrnej Górze jest unikatowym obiektem dziedzictwa kulturowego w skali europejskiej i jedną z największych atrakcji Dolnego Śląska. Celem niniejszego artykułu jest analiza zagospodarowania turystycznego Twierdzy w Srebrnej Górze oraz jej otoczenia. Inwentaryzacja terenowa oraz badania ankietowe pozwoliły na poznanie opinii turystów na temat atrakcyjności turystycznej tego obiektu. Przyjąć można, że jego zagospodarowanie turystyczne odpowiada potrzebom ruchu turystycznego. Podstawową formą turystyki rozwijającą się na terenie Twierdzy jest turystyka historyczno-militarna. Dodatkowo organizowane są tu różne imprezy i wydarzenia w ramach turystyki kulturowej i rozrywkowej.

Słowa kluczowe: militarna turystyka kulturowa, turystyka historyczno-militarna, fortyfikacje, Twierdza Srebrna Góra, zagospodarowanie turystyczne

Abstract: One of unconventional forms of tourism, which has been attracting more and more followers in recent years, is travelling to historical complexes once used for military purposes. Poland is a kind of open-air defense structure unique in the world, with an extensive and varied architectural buildings, which represent the highest level of military art (Jędrzyiak,

von Rohrscheidt 2011). Taking issues of military tourism into consideration, one should observe that this section of tourism has different forms of expression and, depending on them, different scopes can be identified. It was defined narrowly by A.j Kowalczyk (2008) as dark tourism, or war tourism, which are in some respects close in form to cultural tourism, or "battlefield tourism, which is one of the forms of tourism located in the so-called grief tourism" (Jędrysiak, von Rohrscheidt 2011). However, "historical-military tourism" includes a much wider range of motivations and behaviors of tourists, than those recalled in "grief tourism". The concept of historical-military tourism should be understood as forms of tourism associated with frequenting former and current military installations, battlefield, museums devoted to the history of military science, outstanding commanders, military techniques from the past etc., other places connected with past and current military events, as well as participation (active and passive) in staging historic events, referring to the history of wars and military science, team games etc. (Kowalczyk 2009). Fortresses located on the Polish territory are an important part of the cultural landscape of our country, however, apart from a few exceptions, mostly destroyed and neglected. That is why in this study I would like to focus on the issues of development of tourism in the Silver Mountain Fortress and its surroundings.

Keywords: military tourism, military and historical tourism, fortress, Silver Mountain Fortress, tourist management

Wstęp

W ostatnich latach wzrasta zainteresowanie turystów obiektami historyczno-wojskowymi. Na terenie Polski znajduje się obecnie około 16 tys. obiektów historyczno-militarnych występujących w różnych formach architektonicznych (Kamińska 2007). Obiekty historyczne o znaczeniu militarnym, zarówno średniowiecznie, jak i nowożytne, mają wysokie walory historyczno-kulturowe oraz krajobrazowo-prze-strzenne, zasługujące na rozpowszechnianie i społeczne wykorzystanie (Jędrysiak i von Rohrscheidt 2011).

Twierdza w Srebrnej Górze położona jest w województwie dolnośląskim, powiecie Ząbkowickim, w gminie Stoszowice. Należy do systemu fortyfikacji zbudowanych w XVIII w. po wojnach śląskich. (Czerwiński 2003). Została ona wybudowana w ciągu 12 lat (1765–1777) jako jedna z największych górskich twierdz w Europie. Obecnie jest jedynym przykładem takiej twierdzy w Polsce (Jędrysiak, von Rohrscheidt 2011).

Twierdza Srebrna Góra składa się z sześciu fortów i kilku bastionów. Główną jej część stanowi kamienny donżon, o wymiarach 120 m na 140 m, zbudowany z czterech potężnych, cylindrycznych bastionów, wznoszących się 30 m ponad poziom

okalających je fos, o średnicy ok. 60 m i 12 m grubości murów każdy, połączonych masywnym murem kurtynowym (Czerwiński 2003).

Z wewnętrznego dziedzińca osiem bram prowadzi do 151 kazamat¹ rozmieszczonych na kilku kondygnacjach, w których znajdowały się pomieszczenia dowództwa i załogi. W podziemiach mieściły się magazyny żywności, opału broni i amunicji. W kazamatach galerii przeciwstokowej znajdowały się m.in. kaplica, browar, piekarnia i lazaret, a także warsztaty rusznikarskie, kuźnia i stolarnia. Dodatkowym zewnętrznym ubezpieczeniem donżonu były Bastion Dolny, Bastion Miejski, Rawelin Gwiazdzysty i Fort Kawaler, Bastion Nowowiejski, Bastion Górny i Bastion Kleszczowy, rozbudowany Bastion Rogowy z Fortem Rogowym oraz Fort Ostróg jako pomocnicze, choć samodzielne dzieło obronne (Czerwiński 2003).

Po zakończeniu budowy twierdzę uzbrojono w 264 działa, haubice i moździerze i obsadzono garnizonem liczącym 137 oficerów i 2386 żołnierzy. W 1807 r. miał miejsce główny szturm wojsk napoleońskich na twierdzę. Dzięki bohaterkiej obronie oddziału fortecznego, atak ten zakończył się niepowodzeniem i wycofaniem wojsk francuskich ze Śląska (Czerwiński 2003). Na pamiątkę tego wydarzenia, w czerwcu każdego roku ma tu miejsce inscenizacja historyczna.

W 1867 r. twierdza została rozbrojona. Fort na Ostrogu została zmieniony w schronisko młodzieżowe, a po wybuchu II wojny światowej utworzono tu obóz karny dla polskich oficerów. W 1944 r. powstaje tu obóz jeniecki dla żołnierzy fińskich. Po zakończeniu wojny twierdza opustoszała i stopniowo popadła w ruinę (Czerwiński 2003).

W 2002 r. został powołany w Srebrnej Górze pierwszy w Polsce Forteczny Park Kulturowy. Organizacja ta stała się kluczowym podmiotem w działaniach na rzecz renowacji i zagospodarowania fortyfikacji.

W niniejszej pracy podjęto się analizy zagospodarowania turystycznego Twierdzy w Srebrnej Górze. Badania zostały podzielone na trzy etapy. W pierwszym etapie przeprowadzono kwerendę literatury, dotyczącą analizowanego problemu. W celu określenia stanu rozwoju zagospodarowania turystycznego, wykorzystano dane pozyskane z informacji turystycznej, oficjalnej strony powiatu ząbkowickiego

¹ Pomieszczenie forteczne umieszczone poniżej poziomu terenu, jedno- lub wielokondygnacyjne (Bogdanowski 1996).

oraz strategii lokalnej gminy Stoszowice. Drugi etap badań polegał na inwentaryzacji terenowej, która pozwoliła na określenie obecnego stanu zagospodarowania, przystosowania obiektu i wykorzystania go przez turystów oraz na ocenę infrastruktury towarzyszącej. W ostatnim etapie badań przeprowadzono wywiad kwestionariuszowy w celu zbadania motywacji turystów oraz poznania ich opinii na temat atrakcyjności obiektu. Badania miały miejsce od maja do sierpnia 2014 r., na grupie 2000 losowo wybranych dorosłych osób.

Zagospodarowanie turystyczne Twierdzy i jej otoczenia

Zagospodarowanie turystyczne twierdzy obejmuje trasy turystyczne z kompleksową usługą przewodnicką, w tym zwiedzanie ekspozycji muzealnej o tematyce historycznej. Przewodnik ubrany jest w mundur żołnierza pruskiego. Dodatkowo w ofercie znajdują się pakiety tematyczne, obejmujące zajęcia edukacyjne, rekreacyjne i sportowe, skierowane do różnych grup odbiorców, np. dzieci i młodzieży szkolnej, rodzin z dziećmi oraz pracowników firm.

W ofercie turystycznej Twierdzy znaleźć można następujące propozycje:

- pakiet podstawowy (zwiedzanie fortu Donżon, podziemne kazamaty, korona fortu, spotkanie z żołnierzem 33 Historycznego Regimentu Srebrnogórskiego, pokaz strzelania z broni),
- pakiet Armata (pokaz ładowania i strzału z repliki armaty z XVIII w.),
- Zwiedzanie z Przygodą (nauka musztry z epoki Prus, strzelanie z replik muszkietów i pistoletów skałkowych, wytaczanie armaty i salwa na wiwat, kompleksowe zwiedzanie twierdzy, poczęstunek grzany winem),
- Mega Zwiedzanie (spacer szlakiem Kolejki Sowiogórskiej, przejazd kolejką na twierdzę, strzelanie z łuku, kompleksowe zwiedzanie, ognisko, strzelanie z armaty),
- nocne zwiedzanie,
- gra terenowa dla dzieci i młodzieży w wieku szkolnym (w tym zabawy zręcznościowe i zadania logistyczne, kompleksowe zwiedzanie, ognisko),
- warsztaty historyczne dla młodzieży w wieku gimnazjalnym i licealnym,
- imprezy integracyjne.

Na terenie twierdzy odbywają się także liczne imprezy kulturalne, rozrywkowe oraz wydarzenia nawiązujące do historii tego miejsca.

Tabela 1. Imprezy na terenie Twierdzy

Table 1. Events inside the Fortress

Rodzaj imprezy/Type of event	Data/Date
Święto Twierdzy	13.06.2015
Zlot motocyklowy w Twierdzy	20–22.06.2015
Festiwal muzyki turystycznej, poetyckiej, harcerskiej	(w zależności od organizatora)
Festiwal podróżników	29–31.05.2015
Święto wina	26–27.09.2015
Weekend majowy w twierdzy	01–03.05.2015
Fantazjada	04–07.06.2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.forty.pl/ (dostęp: 24.10.2014).

Source: author's own work based on www.forty.pl/ (access: 24.10.2014).

Zagospodarowanie noclegowe i gastronomiczne Srebrnej Góry jest relatywnie dobre. Większość miejsc noclegowych Powiatu Ząbkowickiego stanowią obiekty należące do miejscowości Srebrna Góra (tab. 2).

Podstawowe znaczenie w recepcji ruchu turystycznego na terenie tej miejscowości mają hotele (200 miejsc noclegowych), kwatery i pokoje gościnne (160 miejsc noclegowych) oraz pensjonaty (153 miejsca noclegowe), gospodarstwa agroturystyczne (150 miejsc noclegowych) oraz kwatery i pokoje gościnne

Tabela 2. Baza noclegowa w Srebrnej Górze na tle powiatu ząbkowickiego

Table 2. Tourist accommodation base of Silver Mountain against that of the Ząbkowicki poviat

Baza noclegowa/ Tourist accommodation	Powiat Ząbkowicki/ District Ząbkowicki	Srebrna Góra/ Silver Mountain
	liczba obiektów/the number of objects	
Hotele	2	2
Pensjonaty	4	3
Ośrodki wypoczynkowe	5	2
Agroturystyka	23	5
Kwatery i pokoje gościnne	16	5

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.zabkowice-powiat.pl/informator-dla-turystow/108-informacja-turystyczna (dostęp: 24.10.2014).

Source: author's own work based on www.zabkowice-powiat.pl/informator-dla-turystow/108-informacja-turystyczna (access: 24.10.2014).

(150 miejsc noclegowych). Znacznie mniejszą liczbę miejsc noclegowych posiadają ośrodki wypoczynkowe (80 miejsc noclegowych). Usługi gastronomiczne są głównie świadczone w obiektach na terenie gminy oraz bezpośrednio przy twierdzy.

Gmina Stoszowice położona jest zaledwie kilka kilometrów od transgranicznej drogi nr 8. Dodatkowo przechodzą przez nią dwie drogi wojewódzkie: nr 385, prowadząca do przejścia granicznego z Tłumaczowem, oraz nr 384 Grodków–Woliborz. Dojazd do Twierdzy jest możliwy dzięki rozbudowanej sieci dróg lokalnych. Komunikacja autobusowa zapewnia połączenia do wielu miast, takich jak: Nowa Ruda, Kłodzko, Ząbkowice, Duszniki Zdrój, Kudowa Zdrój, Ziębice, Strzelin, a także Wrocław. Sprawną komunikację pomiędzy miejscowościami umożliwia prywatna komunikacja busowa, a najbliższa stacja kolejowa znajduje się w Kłodzku. Opisaną dostępność komunikacyjną uzupełniają szlaki piesze, rowerowe i narciarskie.

Atrakcyjność i zagospodarowanie turystyczne Twierdzy w opinii turystów

W świetle badań ankietowych 68% turystów odwiedzających srebrnogórską twierdzę nie znało wcześniej historii tego miejsca. Jako główny motyw przyjazdu większość turystów (63%) deklarowało zainteresowanie turystyką historyczno-militarną. Zdecydowanie mniej (17%) przybyło tu z polecenia innej osoby oraz zachęczone informacjami uzyskanymi za pośrednictwem mediów. Trzecią pod względem wielkości kategorią turystów (11%) były osoby spędzające urlop w tym regionie, a czwartą będące tu przejazdem (9%).

Ankietowanych poproszono także o ocenę dostępności komunikacyjnej przygotowanych pakietów tras zwiedzania, usługi przewodnickiej, możliwości zakupu pamiątek oraz promocji obiektu w mediach. W ocenie respondentów najlepiej oceniona została usługa przewodnika – aż 89% ankietowanych uznało ją za bardzo dobrą, 9% oceniło jako dobrą, a tylko 2% ankietowanych oceniło jako złą. Natomiast promocję Srebrnej Góry w mediach 64% oceniło jako złą, 29% jako dostateczną, a jedynie 7% jako dobrą. Aż 97% ankietowanych uznało, że Twierdza jest atrakcyjna turystycznie, jedynie 3% stwierdziło, że jest ona mało atrakcyjna. Jeśli chodzi o pakiety zwiedzania, 96% turystów oceniło je jako bardzo dobre.

Nie dziwi tak duża liczba osób zadowolonych, gdyż oferta Twierdzy jest bogata i dostosowana do różnych grup wiekowych. Pozostałe 4% oceniło pakiety jako dobre. Następnie turystów poproszono o ocenę dostępności komunikacyjnej, którą 78% z nich oceniło jako dobrą. Spowodowane jest to zapewne położeniem Twierdzy w pobliżu dróg lokalnych. Tylko 16% ankietowanych uznało ją za dostateczną, a 6% za złą, tłumacząc to długim podejściem pod górę pod Twierdzę. Kolejne pytanie dotyczyło możliwości zakupu pamiątek. W tym przypadku ankietowani byli jednogłośni – 100% turystów było zadowolonych ze sklepu z pamiątkami, mieszczącego się na terenie obiektu.

Turystów pytano również, czy zwiedzili sąsiednią Twierdzę w Kłodzku, na co 79% odpowiedziało twierdząco. Tylko 21% turystów nie odwiedziło sąsiedniej twierdzy. Aż 76% (z 79%) wskazało twierdzę Srebrna Góra jako atrakcyjniejszą od tamtej.

Ankietowanych zapytano również o korzystanie z usług noclegowych. Okazało się, że ponad połowa z nich (65%) nie zdecydowała się na zakwaterowanie. Był to zatem jednodniowy ruch turystyczny. Pozostali ankietowani (35%) deklarowali korzystanie z oferty pensjonatów oraz gospodarstw agroturystycznych.

Wnioski

Podstawową formą turystyki rozwijająca się na terenie Twierdzy w Srebrnej Górze jest turystyka historyczno-militarna. Należy to ocenić pozytywnie, bo przynosi to korzyści zarówno turystom, którzy mają możliwość poznania wyjątkowego kunsztu budownictwa obronnego, jak i społeczności lokalnej oraz przedsiębiorcom, którzy rozwijają działalność w sektorze turystyki. Oprócz tego na terenie obiektu organizowane są różne imprezy i wydarzenia kulturalne, zaliczane do turystyki kulturowej i rozrywkowej. Oferta turystyczna obiektu obejmuje liczne pakiety tematyczne, dostosowane do zróżnicowanych grup wiekowych. Jako korzyść ankietowani turyści uznali przede wszystkim możliwość wyboru pakietów zwiedzania oraz kompleksowych biletów. Na podstawie inwentaryzacji terenowej, stron internetowych z ofertą bazy noclegowej gminy Stoszowice, a także banku danych lokalnych (GUS) można stwierdzić, że baza noclegowa i gastronomiczna Srebrnej Góry jest wystarczająca i odpowiada potrzebom ruchu turystycznego gdyż, jak

wynika z badań ankietowych, w większości są to pobyty jednodniowe. Turyści bardzo dobrze ocenili usługę przewodnika. Od prowadzącego wycieczkę wymagali przede wszystkim bardzo szczegółowej wiedzy historycznej i technicznej dotyczącej obiektu, a także dodatków „ożywiających” zwiedzanie, których przewodnik im dostarczył w postaci strzału z broni czarnoprochowej. Ostatnią kwestią jest dostępność komunikacyjna, która również zaspokaja potrzeby turystów. Jedynym mankamentem wskazanym przez turystów w trakcie badań był brak obcojęzycznego przewodnika oraz zestawu nagłaśniającego głos prowadzącego wycieczkę. Ankietowani mocno skrytykowali również brak promocji twierdzy w mediach. Jakkolwiek turyści z regionu Dolnego Śląska nie mieli kłopotu z dostępem do informacji o takim obiekcie, to już turyści spoza województwa, nieinteresujący się turystyką militarną ani architekturą obronną, bez pomocy znajomych, miejscowej ludności czy przydrożnych znaków informacyjnych nie dowiedzieliby się, że Twierdza znajduje się w ich zasięgu.

Literatura

- Bogdanowski J., 1996, *Architektura obronna w krajobrazie Polski*, PWN, Warszawa-Kraków.
- Czerwiński J., 2003, *Sudety – przewodnik*, Eko-Graf, Wrocław.
- Jędrusiak T., von Rohrscheidt A.M., 2011, *Militarna turystyka kulturowa*, PWE, Warszawa.
- Kamińska E., 2007, *Z historią w tle, czyli turystyka forteczna*, Wiadomości Turystyczne, 150 (24), 14–15.
- Kowalczyk A., 2008, *Współczesna turystyka kulturowa* [w:] A. Kowalczyk (red.), *Turystyka kulturowa. Spojrzenie geograficzne*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- Kowalczyk A., 2009, *Turystyka historyczno-militarna* [w:] K. Buczkowska, A.M. von Rohrscheidt (red.), *Współczesne formy turystyki kulturowej*, AWF, Poznań.

Strony internetowe

- Twierdza Srebrna Góra, www.forty.pl/ (dostęp: 10.09.2014).
- Informacja turystyczna, www.zabkowice-powiat.pl/informator-dla-turystow/108-informacja-turystyczna (dostęp: 24.10.2014).